

ПРОМЕНА ФУНКЦИЈСКИХ ТИПОВА НАСЕЉА У НОДАЛНОЈ РЕГИЈИ НОВОГ САДА

THE CHANGE FUNCTIONAL SETTLEMENTS TYPES IN NODAL REGION OF NOVI SAD

Бубало-Живковић, М.¹

Резиме

Промена функцијских типова насеља у нодалној или гравитационој регији Новог Сада анализирана је на основу учешћа активних лица која обављају занимање у појединим секторима делатности. Издвојено је девет функцијских типова насеља. Ови типови су издвојени на основу граничних вредности учешћа појединих делатности у активном становништву које обавља занимање по секторима делатности. Нодална регија Новог Сада је подељена на три зоне на основу интензитета дневних миграната који обављају занимање у Новом Саду, тако да је анализирана промена функцијских типова насеља у свакој зони посебно.

Кључне речи: *Нови Сад, нодална регија, функције, насеља.*

Abstract

The change functional settlements types in nodal or gravitational region Novi Sad analyzed on the basis of participation active persons who are in some sector of activity. Nine functional settlements types was separated. This types of settlements on the basis of limit values participation some activity population who are working in some sector of activity. Nodal region of Novi Sad divided on the three zone on the basis intensity of daily migrations who are working some activity in Novi Sad. The change functional settlements types was analyzed in each gravitational zones.

Key words: *Novi Sad, nodal region, functions, settlements.*

¹ Милка Бубало-Живковић, Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ Нови Сад

Увод

Промене функција насеља у гравитационој зони Новог Сада су базиране на променама учешћа појединих сектора делатности у запошљавању контингента активног становништва које обавља занимање, што је последица демографских и економских промена у насељима. На основу процентуалних показатеља издвојено је девет функцијских насеља: аграрна, аграрно-индустријска, аграрно-услужна, индустријска, индустријско-аграрна, индустријско-услужна, услужна, услужно-аграрна и услужно-индустријска. Да бисмо насеља груписали по издвојених девет функција, постоје услови који морају бити испуњени, а они се базирају на ограничењима учешћа појединих сектора делатности у укупном контингенту становништва које обавља занимање.

Табела 1: Функцијски типови насеља са учешћем појединих сектора
Table 1. Functional settlements types with participation some sector

Функцијски типови насеља	Услови
Аграрна	I > или = 60%
Аграрно-индустријска	I > II > III
Аграрно-услужна	I > III > II
Индустријска	II > или = 60%
Индустријско-аграрна	II > I > III
Индустријско-услужна	II > III > I
Услужна	III > или = 60%
Услужно-аграрна	III > I > I
Услужно-индустријска	III > II > I

Извор: Тошић, 1999.

Поред ових услова постоје и одређене баријере које су изражене максималним и минималним вредностима за учешће појединих сектора делатности код сваког функцијског типа насеља.

За графичко представљање функцијских типова насеља коришћен је корелативни троугао у коме су приказане функцијске промене у периоду од 1971. до 1991. године, а потом је свако насеље приказано картографском методом где се види њихов просторни размештај.

Промена функцијских типова насеља у нодалној регији Новог Сада

Да би дошло до промене у структури делатности у све три гравитационе зоне по секторима неопходно је да дође до промена у насељима. Користећи поменути модел уз наведене услове сва насеља смо сврстали у поједине функцијске типове.

У читавом новосадском гравитационом подручју, Нови Сад је насеље у коме преовлађују услужне функције. Таква структура му је била 1971, па и 1991. године, с тим што се још повећао удео услужних функција.

Табела 2: Граничне вредности учешћа појединих делатности у активном становништву које обавља занимање по секторима

Table 2. The limit values of participation some activity in active population who are working profession in sector

Функцијски типови насеља	Максималне и минималне вредности (у %) запослених по секторима делатности					
	I		II		III	
	макс	мин	макс	мин	макс	мин
Аграрна	100	60	40	0	40	0
Аграрно-индустријска	60	33,3	50	20	33,3	0
Аграрно-услужна	60	33,3	33,3	0	50	20
Индустријска	40	0	100	60	40	0
Индустријско-аграрна	50	20	60	33,3	33,3	0
Индустријско-услужна	33,3	0	60	33,3	50	20
Услужна	40	0	40	0	100	60
Услужно-аграрна	50	20	33,3	0	60	33,3
Услужно-индустријска	33,3	0	50	20	60	33,3

Извор: Исто.

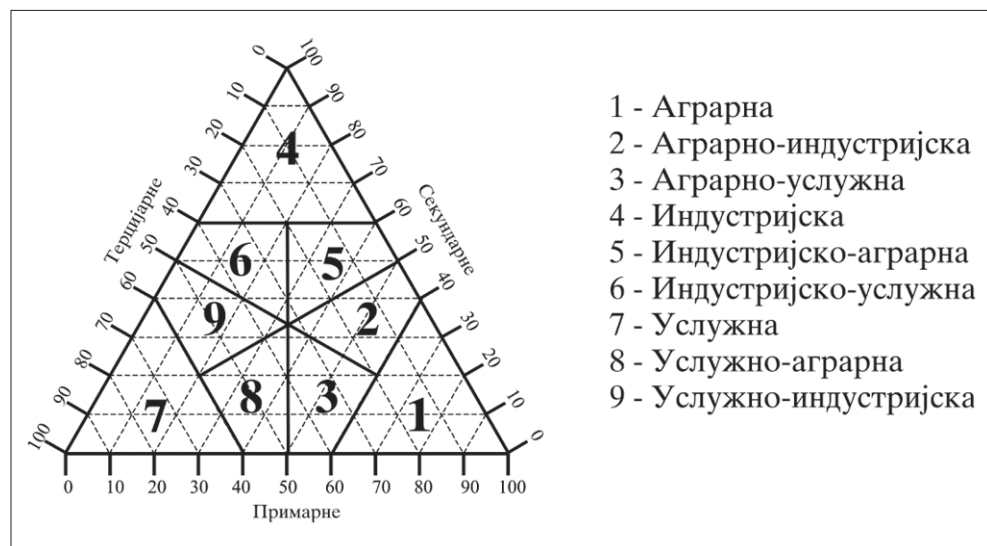

График 1: Корелативни троугао за представљање функцијских типова насеља
Graph 1. Correlative triangle for present functional settlements types

Године 1971. у првој гравитационој зони су била три чисто аграрна насеља (Бегеч, Ковиљ и Ченеј). У њима је удео примарног сектора био већи од 70%. Лединци и Руменка су били аграрно индустријски, док су четири насеља била аграрно-услужна (Будисава, Каћ, Кисач и Степановићево). Чисто индустријских тада није било у оквиру прве гравитационе зоне, док је само Буковац био индустријско-аграрног карактера, а Футог индустријско-услужног. Ветерник, Петроварадин и Сремска Каменица су имали услужно-индустријски карактер. У периоду од 20 година догодиле су се значајне промене. Према обрађеним подацима за попис 1991. године, чак осам насеља прве гравитационе зоне је по функцијском типу припадало услужно-индустријским насељима. Петроварадин и Сремска Каменица су чисто услужна насеља. Нешто више пољопривредног становништва је још било у Ченеју, Кисачу и Ковиљу, тако да су ова насеља била аграрно-услужна и аграрно-индустријска. Велико учешће индустријског и услужног активног радног становништва у укупном активном је последица активирања процеса дневних миграција и миграција ка Новом Саду. Запошљавањем једног дела радног контингента у делатностима секундарног и терцијарног сектора дошло је до смањења учешћа чисто аграрних и повећања учешћа услужно-индустријских насеља у укупном броју насеља. Велике промене су се дешавале у свим секторима. Смањивано је учешће примарног, а повећавано секундарног и терцијарног сектора. Кумулативно посматрано за читаву прву гравитациону зону, у посматраних двадесет година, регија је прешла из аграрно-услужне у услужно-индустријску.

Тенденција функцијског преображаја насеља још је била израженија у насељима друге гравитационе зоне. Године 1971. је било 24 (54,5% од укупног броја насеља ове зоне) чисто аграрна насеља. Аграрно индустријска су била три насеља, Бачки Петровац, Черевих и Шајкаш, док је аграрно-услужних било шест. То показује да је 75,0% насеља у овој зони имало највеће учешће активног становништва у примарном сектору. Са највећим учешћем секундарног сектора је било само шест насеља, од којих је Челарево било чисто индустријско, Бачка Паланка и Раковац индустријско-аграрна, а Беочин, Врбас и Врдник су били индустријско-услужни.

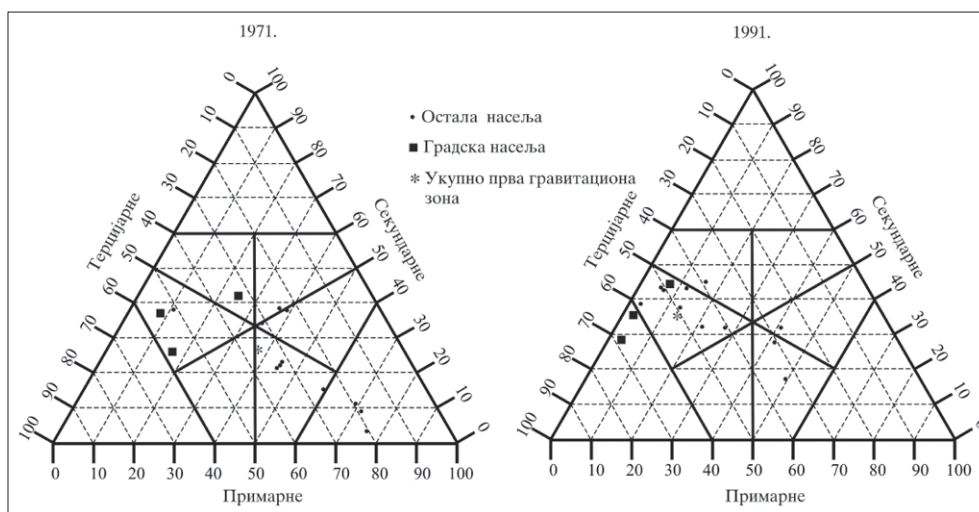

График 2: Функцијски типови насеља у првој гравитационој зони

Graph 2. The functional settlements types in the first gravitational zone

Највише активног становништва у услужним делатностима је радило у пет насеља (Темерин, Бачки Јарак, Сремски Карловци, Чортановци и Бешка). Највећи број њихових радника је био запослен у Новом Саду, те су и ова насеља припадала овом функционалном типу.

До 1991. године догодиле су се значајне промене. Аграрних насеља је само осам (Гложан, Марадик, Крушедол Село, Крушедол Прњавор, Нерадин, Шатринци, Лок и Мошорин). Ова насеља се налазе ван главних саобраћајница, нису најбоље повезани са Новим Садам, а општински центри немају довољно слободних рандих места која би њих привукла, те су остали аграрног карактера. А поред тога, становништво у овим насељима се бави и производњом аграрних производа којима снабдева градске пијаце, општинских центара или новосадске. У још 17 насеља највећи број запослених је био у примарном сектору. Међутим, од ових 17 насеља седам је имало аграрно-индустријски карактер (Гајдобра, Бачки Петровац, Ђурђево, Чуруг, Книћанин, Крчедин и Гардиновци), а десет аграрно-услужни (Кулпин, Маглић, Сусек, Госпођинци, Ириг, Сремски Карловци, Надаљ, Србобран, Вилово и Тител). У секундарном сектору је било највише запослених у 11 насеља. Чисто индустријска су била само два насеља - Беочин и Черевих. Радно активни становници Черевиха су углавном били запослени у Беочину или Новом Саду, те је зато припадао индустријском функцијском типу. Индустријско-аграрно насеље је било само Челарево, а индустријско-услужна су била следећа насеља: Бачка Паланка, Баноштор, Бачко Добро Поље, Врбас, Равно Село, Жабаљ, Врдник и Темерин. Само 18,0% или 8 насеља је имало највише радног активног становништва у терцијарним делатностима. Чисто услужних насеља није било. Услужно-аграрно насеље је био Сириг, а услужно-индустријска: Раковац, Змајево, Бешка, Чортновци, Турија, Бачки Јарак и Шајкаш. Већина ових насеља гравитирају ка Новом Саду, где је становништво запослено у услужним или индустријским делатностима те и насеља припадају том функцијском типу. Кумулативно посматрано, друга гравитациона зона је прешла из аграрно услужне категорије у индустријско-услужну, због доминације запослених у Новом Саду и градским насељима ове или суседних зона.

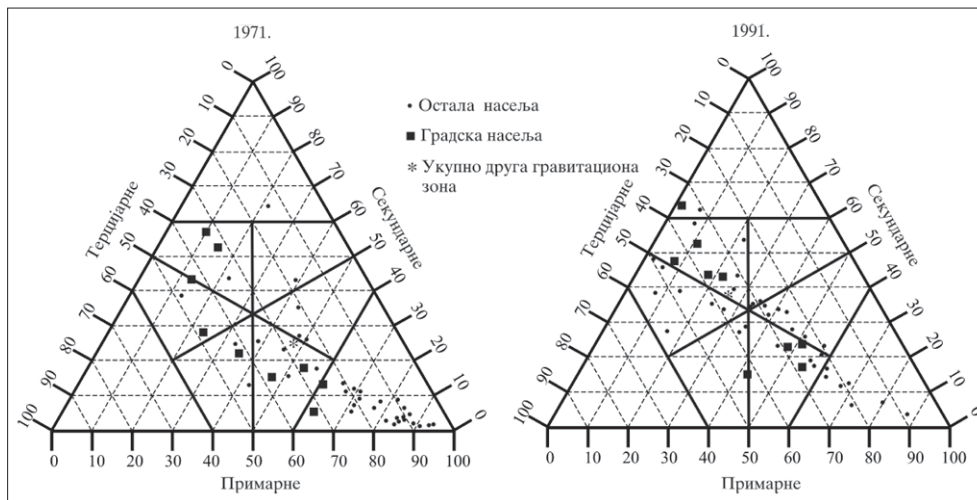

График 3: Функцијски типови насеља у другој гравитационој зони

Graph 3. The functional settlements types in the second gravitational zone

Од укупно 57 анализираних насеља у трећој гравитационој зони, чисто аграрних је било 36 (63,0% од укупног броја насеља те зоне) насеља 1971. године. Поред ових насеља, у још 10 је доминирао удео примарног сектора, с тим што су три насеља (Елемир, Нови Бечеј и Ратково) била аграрно-индустријског функцијског типа, а седам аграрно-услужног (Бач, Љуково, Сивац, Ловћенац, Бачки Грачац, Богојево и Путници). У само три насеља је доминирао секундарни сектор, али чисто индустријских, као ни индустријско-аграрних није било, док су аграрно-услужна била следећа насеља: Кула, Црвенка и Озаци. Ова насеља су градског типа, а два од њих су и центри општина. Услужно-аграрног функцијског типа су били Бачка Топола, Бечеј, Шид и Стара Пазова, као центри општина и насеље Стари Сланкамен из инђијске општине. Из Старог Сланкамена један део радника је био запослен у Новом Саду, један у Инђији, а преостали су радили у Бањи Стари Сланкамен, те је зато велико учешће услужних делатности.

Године 1991. у трећој гравитационој зони је било 17 (30,0%) насеља аграрног функцијског типа, а у још 17 (30,0%) насеља су доминирали запослени у примарном сектору, с тим што је десет насеља било аграрно-индустријског карактера (Визић, Товаришево, Бачко Градиште, Бачко Петрово Село, Перлез, Јазак, Руски Крстур, Ловћенац, Фекетић и Голубинци), а седам аграрно-услужног (Нештин, Нови Карловци, Мали Иђош, Богојево, Дeroње, Ратково и Вогањ). Секундарни сектор је доминирао у 16 насеља, али није било чисто индустријских. Седам насеља је имало индустријско-аграрни карактер (Младеново, Куцура, Сивац, Нови Бечеј, Каравуково и Путници), а преосталих девет су била индустријско-услужна (Бач, Обровац, Елемир, Зрењанин, Љуково, Кула, Црвенка, Бачки Грачац и Озаци). У овим категоријама су насеља која су функционално везана за Нови Сад, за центре општина или су сами слабије развијени центри општина. Терцијарне делатности су доминирале у седам насеља. Насеља услужног функцијског типа није било, док су услужно-аграрна била три насеља (Бечеј, Стари Сланкамен и Рума), а услужно-индустријска четири (Бачка Топола, Инђија, Стара Пазова и Шид). Као што можемо приметити услужне делатности су доминирале у боље развијеним

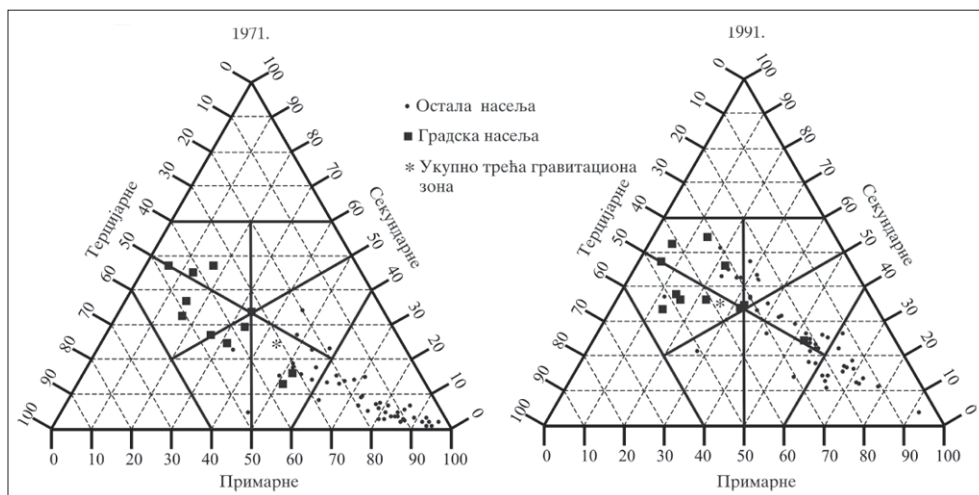
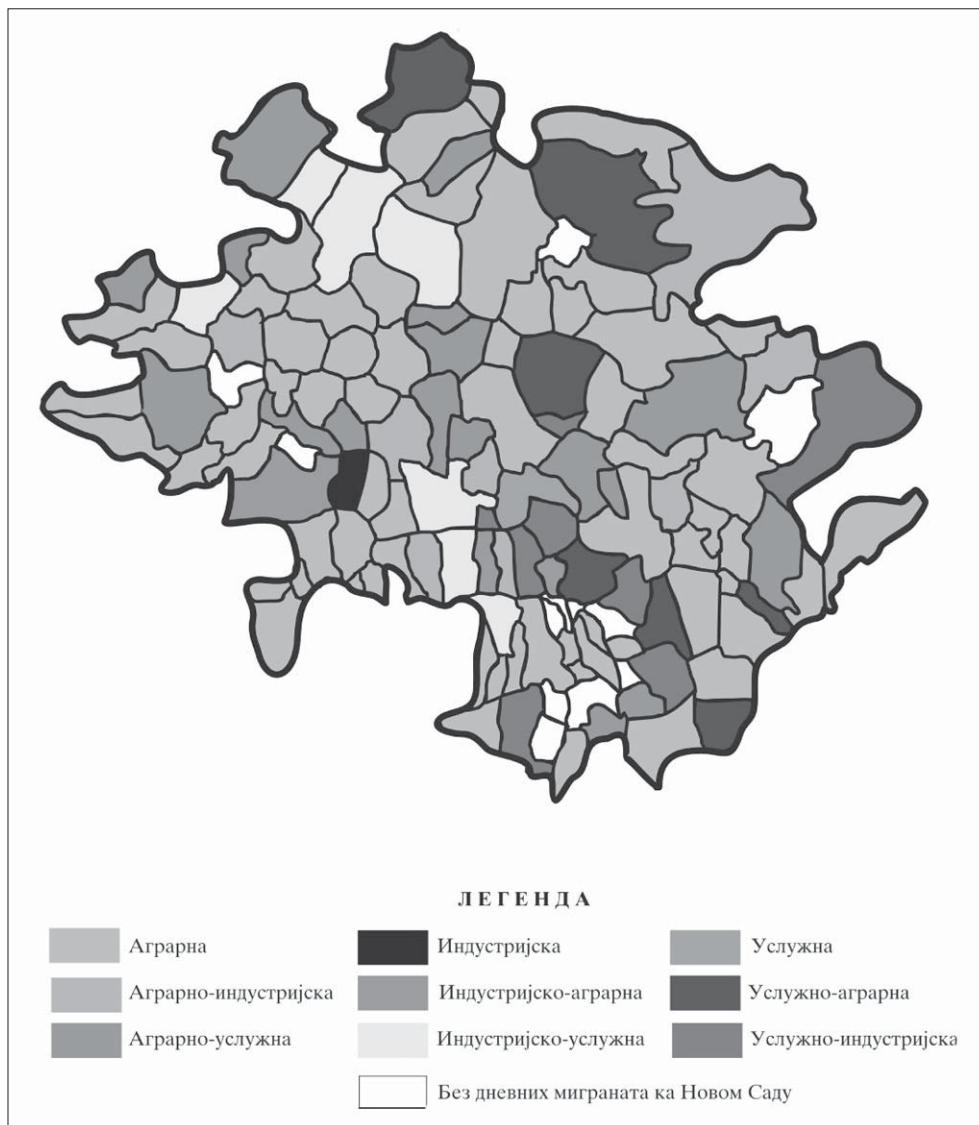

График 4: Функцијски типови насеља у трећој гравитационој зони

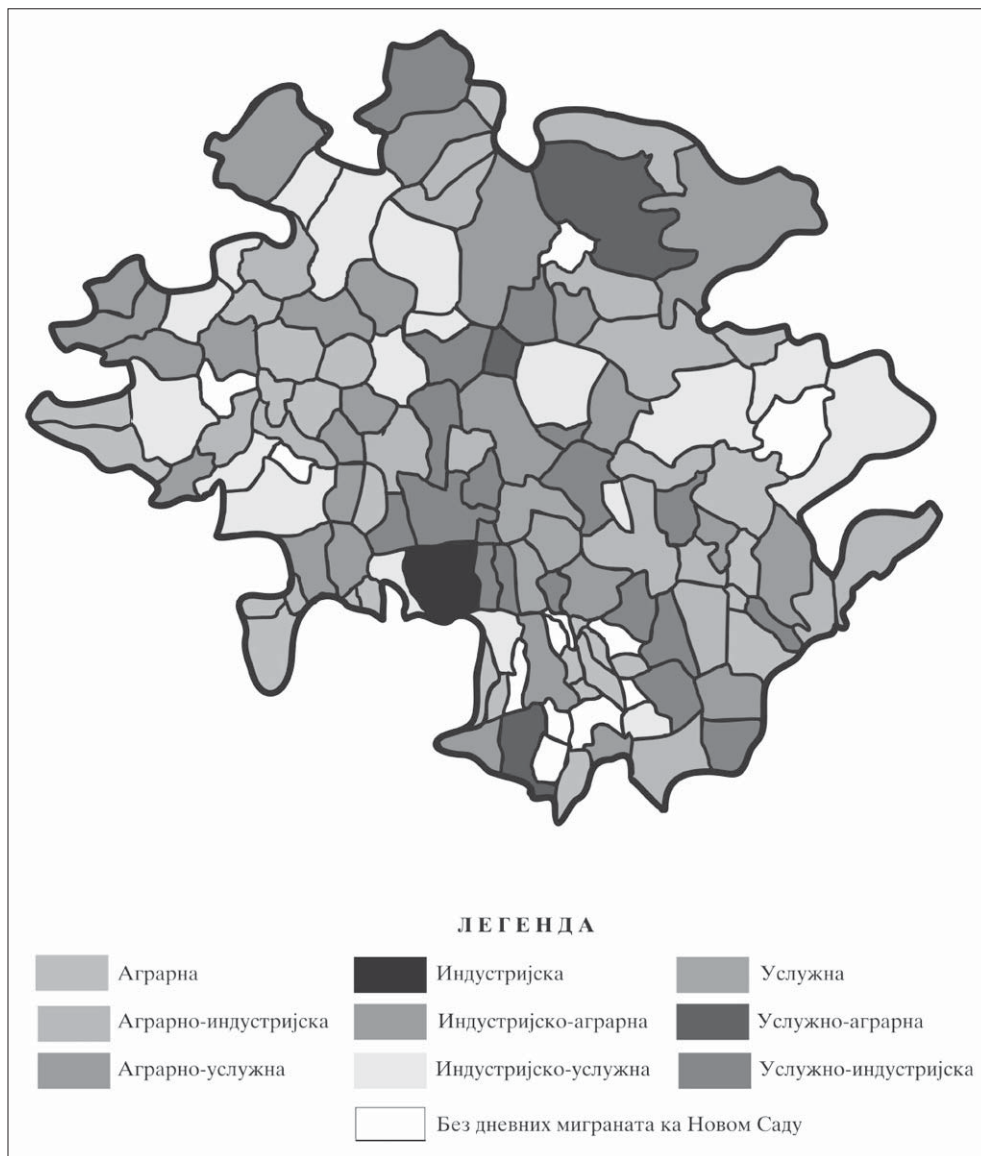
Graph 4. The functional settlements types in third gravitational zone

Карта 1: Функцијски типови насеља гравитационог подручја Новог Сада 1971. године

Map 1. The functional settlements types in nodal region of Novi Sad 1971

општинским центрима или специјализовним насељима, као што је Стари Сланкамен. Укупно посматрано, трећа гравитациона зона се, у ових двадесет година, трансформисала из аграрно-услужног типа у услужно-индустриски. Значи истог типа је као и прва зона, због знатног учешћа великих градских центара у овој зони.

Карта 2: Функцијски типови насеља гравитационог подручја Новог Сада 1991. године

Map 2. The functional settlements types in nodal region of Novi Sad 1991

Закључак

Овакав развојни ток насеља новосадске гравитационе зоне је последица више фактра. Седамдесетих година дошло је до интензивирања процеса миграција ка центрима рада, посебно ка Новом Саду, а у исто време јачао је и процес дневних миграција запослених. Један део радног контингента се запошљавао у делатностима које припадају секундарном и терцијарном сектору, тако да и на селу долази до смањивања удела запослених у примарним делатностима и села полако прелазе из аграрних у аграрно-индустријска или аграрно-услугна. Највеће промене су имала насеља чија радна снага у већем броју гравитира ка Новом Саду или мањим субрегионалним центрима, као што су Бачка Паланка, Бачка Топола, Врбас, Зрењанин, Кула, Озаци или Инђија. Деведестих година је драстично смањен број чисто аграрних, као и аграрно-индустријских и аграрно-услужних насеља, а повећан броја индустријско-аграрних и индустријско-услужних. Опадање броја аграрних, аграрно-индустријских и аграрно-услужних насеља је највеће у првој зони, нешто мање у другој, а најмање у трећој зони. Број насеља са услужним, услужно-индустријским и услужно-аграрним карактером су имала сличан ток по гравитационим зонама. На квалитет функцијске трансформације насеља у другој и трећој гравитационој зони велики утицај има депопулација, смањење активног становништва, а тиме и смањење броја запослених.

Литература

- Савезни завод за статистику, Попис становништва и станова 1971. године, Делатност, књига Х, Београд, 1974.
- Савезни завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова 1991. године, Делатност, Подаци добијени на ЦД-у, Београд.
- Тошић, Д. (1999): Просторно-функцијски односи и везе у нодалној регији Ужица. Докторски рад у рукопису, Универзитет у Београду, Географски факултет, Београд.